

NAUJAUSIOS TECHNOLOGIJOS IR KOMPIUTERIJOS TERMINIJA

Angelė Kaulakienė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius,
el. paštas lkk@vv.vtu.lt

Kompiuterijos terminijos 35-erių metų laikotarpį reikia laikyti pradiniu jos raidos etapu, kuriam būdinga ir sinonimija, ir variantiškumas, kuriuos paprastai lemia tiek ekstralingvistiniai, tiek lingvistiniai veiksniai. Skolinto ar lietuviško termino pasirinkties dalykus dažnai lemia skolinto ir lietuviško termino koreliacijos santykiai. Naujausių kompiuterijos terminų žodynų Lietuvių kalbos komisijos pirmosios pakopos aprobata rodo, kad minėtos srities terminija sisteminama ir norminama, tačiau dar nėra visiškai priimtinas lietuviškų ir skolintų terminų santykis, kurį iš dalies lemia specialistų nesutarimas dėl sinoniminių terminų statuso ir jų pasirinkties.

Reikšminiai žodžiai: kompiuterijos terminija, sinonimija, variantiškumas, kompiuterijos terminų žodynų aprobata.

Prieš kelerius metus viename „Lietuvos ryto“ numerių buvo rašyta, kad naujausi kompiuterijos terminų žodynai (turima omenyje K. V. Paulausko ir R. Jasinevičiaus „Aiškinamasis kompiuterijos žodynas“ (Kaunas: Technologija, 1995. 370 p. – toliau AKŽ) ir V. Dagio, A. Klupšaitės ir A. Žandario parengtas aiškinamasis žodynėlis „Informatika ir kompiuterių įranga“ (Vilnius: Baltic Amadeus, 1995. 96 p.) kasdienės kompiuterių specialistų ir kompiuterių mėgėjų kalbos nepakeitė. Be abejo, iš karto negalėjo pakeisti. Tik praėjus šiek tiek laiko galima būtų apie tai kalbėti. Nors iš lyginamosios šių žodynų sinonimijos analizės (Auksoriūtė 1997) matyti, kad palikti šį sudėtingą kompiuterijos terminijos kūrimo procesą saviškai negalima.

Dabartiniu metu kiekvienoje kalboje reiškiasi dvilypis procesas: 1) didžiulis naujų terminų antplūdis ir 2) tų naujų terminų (gana didelės dalies) skverbimasis į bendrinę kalbą, kurios leksikos branduolys ir gramatinė sandara sudaro kalbos esmę, jos nacionalinį savitumą. Dėl tokios intensyvios raidos termininė leksika atei-

tyje gali tapti bendrinės kalbos pagrindu, kuris turėtų būti ne stichiškai susidariusi termininė leksikos (terminų, terminoidų, kvaziterminų ir pan.) visuma, bet sąmoningai sukurtų terminų, atitinkančių kalbos, logikos, terminologijos reikalavimus, visetas.

Kompiuterijos terminija, palyginti su kitų mokslo sričių terminija, kuriama kiek neįprastai. Pirmosios skaičiavimo tarnybos Lietuvoje buvo pradėtos steigti apie 1960 m., o 1969 m. pabaigoje jau veikė nemaža skaičiavimo biurų, skaičiavimo stočių, buvo naudojama gana daug klavišinių ir perforacinių skaičiavimo mašinų.

Kartu su nauja skaičiavimo technika atsirado ir daug naujų įrenginių, įtaisų, detalių, reiškinių, ypatybių, kurias reikėjo pavadinti. Specialistai susidūrė su akivaizdžiu lietuviškų skaičiavimo technikos terminų trūkumu. Šią spragą tuo metu iš dalies užpildė 1971 m. išleistas „Rusų–lietuvių–anglų kalbų skaičiavimo technikos žodynas“, kuris ilgą laiką (daugiausia nei 20 metų) buvo vienintelis iš tos srities.

Tik XX a. paskutiniuoju dešimtmečiu buvo padarytas didžiulis šuolis – pasirodė keletas didesnių ar mažesnių žodynų. Prie didesnių reikėtų priskirti tokius: „Aiškinamasis anglų–lietuvių kalbų kompiuterijos terminų žodynas“ (Kaunas: Smaltija, 1997. 366 p.; toliau AKTŽ), lietuvių–anglų–rusų–vokiečių kalbų terminų žodynas „Informatika“ (Vilnius: MII, 1997. 943 p. – toliau I), K. V. Paulausko „Aiškinamasis kompiuterijos terminų santrumpų žodynas“ (Kaunas: Technologija, 2000. 350 p.), V. Žalkausko „Šiuolaikinių kompiuterių programų ir tinklų žodynas“ (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003. 441 p. – toliau KP) ir pats naujausias „Enciklopedinis kompiuterijos žodynas“ (Vilnius: TEV, 2005. 388 p. – toliau EKŽ), kurio projektas buvo 2003 m. paskelbtas internete ir beveik visus metus svarstomas ir specialistų, ir visuomenės.

Iš mažesnių minėtini šie: V. Dagienės, G. Grigo „Mokyklinis aiškinamasis informacinių technologijų žodynelis“ (Vilnius: TEV, 2003), „Linux“ žodynelis (Kaunas: Smaltija, 2004), V. Žalkausko „Microsoft Windows“ žodynelis (Kaunas: Smaltija, 2004) ir „Biuro programų žodynelis“ (Vilnius: MELI, 2005).

Juose, beje, kaip ir pirmajame žodyne, yra sinonimijos ir šiaip variantiškumo apraiškų, pvz.: *aparatinė įranga, aparatūra* (AKTŽ 104; KP 105), *aparatinė įranga* (plg. techninė įranga, aparatūra) I 121, plg. angl. *hardware*; *braižymo programa, braižyklė* (EKŽ 40), plg. angl. *draw program*; *derintuvė, derinimo programa* (EKŽ 52), plg. angl. *debugger*; *failas, rinkmena* (AKTŽ 87), *rinkmena, failas* (EKŽ 252), *failas* (sin. *byla, rinkmena*) I 84, plg. angl. *file*; *patrauka, atvirkštinė įtrauka* (pastraipos eilučių patraukimas po pirmąją eilutę tam tikru atstumu, pakibusi pastraipos įtrauka) KP 105, plg. angl. *hanging*; *vežimėlis* (sin. krietėlė) I 405, plg. angl. *carriage*; *ženklukas, piktograma* (KP 110), plg. angl. *icon* ir pan.

Tai rodo, kad 35-erių metų kompiuterijos terminijos tarpsnis yra jos kūrimosi etapas, kurio pagrindinės ypatybės – pagrįstoji sinonimija (kai vartojamas tarptautinis ir lietuviškas

terminas sąvokai pavadinti) ir variantiškumas (Kaulakienė 2000). Panašiai Lietuvoje rutuliojosi ir kitų mokslo sričių terminija. Tarkime, fizikos terminijos raidos pirmuoju etapu, kuris apėmė 1850–1900 metus, viena sąvoka buvo pavadinta dviem trim, o kartais net keturiais sinonimais (Kaulakienė 1997), pvz.: *dujų tamprumas, stamantrumas, stingrumas; lyginamasis, matomasis, reliatyvusis judesys; meridianas, dienovidinis, dienojas; pilas, rezervuaras (bosas), bakas; rezonatorius, atlieptuvas; sziltamėris (termometras); termometras, šiltininkas* ir pan.

Paanalizavus kitų šalių terminiją, matoma irgi panaši padėtis, pavyzdžiui, kroatų kompiuterijos terminijoje (Michaljevič 1998) *spausdintuvui*, plg. angl. *printer* vartojama 10 sinonimų ar variantų: *printer, štampač, štampalo, ispisivalo, pisač, pisalo, pisaljka, tiskač, tikalo, tiskaljtk; vaizduokliui*, plg. angl. *display* irgi 10 sinonimų: *pokazivač, predočnik, ekran predočnik, cijev za podataka, prikazni uredaj, prikazna jedinica, indikatorska naprava, ekran, zaslon, video-jedinica; klaviatūrai*, plg. angl. *keybord* – 5 sinonimai: *keybord, kibord, kejbord, tipkovnica, slovište, o meniu*, plg. angl. *menue*, ir *sąsajai*, plg. angl. *interface*, – 3 sinonimai: *meni, jelovnik, izbornik; interfejs, meduskop, sučelje*.

Tad galima teigti, kad pradinio lietuviškos kompiuterijos terminijos etapo sinonimija ir variantiškumas yra natūralus jos raidos vyksmas. Tokia dabartinę kompiuterijos terminijos padėtį, be abejo, lemia keletas veiksnių.

Pirma, iš dalies kitos kalbos, šiuo atveju anglų kalba. Kaip nurodoma AKŽ pratarinėje, daugelyje mokslo centrų ir laboratorijų vienu metu sukuriama nemaža tų pačių ar labai artimų sąvokų, bet dažnai jos pavadinamos skirtingai. Ypač daug kompiuterijos terminų yra anglų kalba, nes šią kalbą vartojančios šalys yra kompiuterių technikos pradininkės. Tokią angliškoj terminų gausą iš dalies lemia ir tai, kad Anglijoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose nėra valstybinių mokslo ir technikos kalbos norminimo institucijų.

Kita vertus, dabartiniu metu plūstelėjus gausiam naujų kompiuterijos sąvokų srautui,

dėl kurių dažnai Lietuvoje net patys specialistai nesutaria, iškyla kita problema, būtent: kurį terminą pasirinkti – skolinį ar lietuvišką atitikmenį. Kas lemia, kad įsitvirtina vienas, o ne kitas terminas. Yra keletas veiksnių. Pirmasis – pagrįstosios terminų sinonimijos (lietuviško ir tarptautinio termino) koreliacijos santykiai. Todėl dažnai specialistai nesutaria dėl sinoniminių terminų statuso. Vieni juos laiko sinonimais, o kiti – visai skirtingos reikšmės terminais. Kitas dalykas, susijęs su pagrįstosios sinonimijos koreliacijos santykių nustatymu, tai specialistų nenoras susitarti, ką ir kaip reikia lietuvininti, kuriam iš sinoniminių terminų (skoliniui ar lietuviškam atitikmeniui) teikti pirmenybę ar siūlyti tik vieną iš jų. Dažnai tokio nesutarimo rezultatas ir yra sinoniminių ir iš dalies variantinių terminų pateikties įvairavimas arba nemotyvuotas skolinio (dažniausiai anglybės) pasirinkimas norint jai suteikti tarptautinės lekšemos statusą.

Kalbos atžvilgiu, be abejo, ne visada pavyksta nustatyti, kuris terminas (savas ar skolintas) geriau atlieka terminologijos funkcijas. Tokiu atveju kreipiamas dėmesys į savos kalbos darybos priemonių galimybes, kad galima būtų įgyvendinti termino reproduktyvumo (t. y. kad iš jo galima būtų sudaryti kiek įmanoma daugiau darinių) ir vienaarūšiskumo (paprastai naujas terminas darybos atžvilgiu turi būti vienaarūšis su tos pačios mokslo srities terminais) principus.

Tačiau dažnai šito nepaisoma ir nueinama lengviausiu keliu – daug nesvarstant terminai pasiskolinami iš kitų kalbų. Nors laikantis mūsų pusantro šimto metų turinčios tradicijos turėtų būti paisoma grynumo principo. Kalbos grynumo principas nereiškia, kad dabar reikia atsisakyti visų vartojamų skolinių ar neįsileisti į terminiją naujų. Terminai, kaip ir bendrinės kalbos žodžiai, normintini per variantus ir sinonimus. Bet ką daryti, kai nėra iš ko pasirinkti, kai brukte brukami skoliniai: *upload* (= nusiuntimas; siunta); *attachment* (= priedas); *chat* (= pokalbių

svetainė); *chip* (= lustas); *user* (= vartotojas); *cache* (= priešatmintinė; podėlis); *listing* (= įtraukimas į sąrašą); *maršrutizavimas*, rus. маршрутизация (= maršruto parinkimas); *roaming* (= tarp-tinklinis ryšys); *skenavimas*, angl. *scan(ning)* (= nuskaitymas; žvalga); *tuner*, plg. angl. *tuner* (= derintuvas) ir pan.

Todėl ypač svarbu su nauja sąvoka atėjusiam kitakalbiui terminui parinkti gerai apgalvotą ir labiausiai tinkantį savos kalbos atitikmenį ir laikytis terminų pastovumo principo. Tačiau tai ne visuomet pavyksta.

Dabartiniu metu tiek kompiuterijos, tiek kitų mokslo sričių specialistų parengti terminų žodynai pateikiami aprobuoti Valstybinei lietuvių kalbos komisijai, kuri yra patvirtinusi terminų žodynų aprobavimo taisyklės 59 nutarimu „Dėl terminų žodynų aprobavimo“ (Žin., 1997, Nr. 12–257), kuris yra šiek tiek pakeistas ir papildytas (Gimtoji kalba 2004). Terminų žodynų vertinimo taisyklėse numatyta dvipakopė terminų žodynų aprobata. Pirmoji pakopa: jei terminai pateikiami patenkinamai susisteminti ir sunorminti, poantraštiniame lape įrašoma: „Valstybinė lietuvių kalbos komisija neprieštarauja“. Antroji pakopa tokia. Jei terminai labai gerai susisteminti ir sunorminti, daugumos terminų vertė patikrinta ilgesnės vartosenos, priimtinas lietuviškų ir skolintų terminų santykis, tai žodyno poantraštiniame lape įrašoma: „Valstybinė lietuvių kalbos komisija pritaria“. Visų išleistų kompiuterijos terminų žodynų aprobata yra tik pirmosios pakopos. Tai rodo, kad kompiuterijos terminija yra sisteminama ir norminama, tačiau dar nėra visiškai priimtinas lietuviškų ir skolintų terminų santykis, kurį iš dalies lemia, kaip jau buvo minėta, specialistų nesutarimas dėl sinoniminių terminų statuso ir dažnai nenoras susitarti, ką ir kaip reikėtų lietuvininti. Todėl ir turime tokią dabartinę kompiuterijos terminijos padėtį. Kokia galėtų būti perspektyva? Pirmiausia, be abejo, kompiuterijos, kaip ir kitų mokslo sričių, perspektyva

priklausys apskritai nuo valstybinės kalbos politikos dalykų. Kiek dabar žinoma iš spaudos ir įvairių diskusijų lietuvių mokslo kalbos ateitis yra labai neaiški. Primitytinis siūlymas, kuris gali tapti ir įstatymu, rašyti mokslo straipsnius anglų kalba kelia labai didelį pavojų lietuvių mokslo kalbai ir jos terminijai.

Literatūra

Auksoriūtė, A. 1997. „Kai kurie sinonimijos atvejai naujausiuose kompiuterijos terminų žodynuose“, iš *Terminologija ir dabartis*. Mokslo darbai. Kaunas: Technologija, 15–19.

Kaulakienė, A. 1997. „Fizikos terminijos raidos tarpsniai“, *Lituanistica* 3(31): 66–73.

Kaulakienė, A. 2000. „Kompiuterijos terminijos sinonimija: yda ar būtinybė“, *Terminologija* 6: 23–28.

Michaljevic, M. 1998. „Recent Developments in Croatian Computer Terminology“, iš *Towards a European Terminology. Internacional Conference*. Budapest, 31–32.

Nutarimas dėl terminų žodynų vertinimo taisyklių patvirtinimo (2004 m. birželio 3 d. Nr. 8(97), *Gimtoji kalba* 2004, 6: 28–30.

TERMINOLOGY OF THE NEWEST TECHNOLOGIES AND COMPUTERING

Angelė Kaulakienė

The thirty-five-year period of computer terminology has to be considered the initial stage of its evolution where synonymy and variability are characteristic features, which are usually determined by both extra-linguistic and linguistic factors. The choice of borrowed or Lithuanian terms is often determined by the relationship between borrowed and Lithuanian terms. The first stage of the newest dictionaries of computer terms approbated by the Commission of the Lithuanian Language shows that the terminology of the mentioned field is being systematized and normalized. However, the ratio between Lithuanian and borrowed terms is not fully acceptable yet, and it is partially determined by disagreement among specialists on the status of synonymous terms and the choice of them.

Keywords: computer terminology, synonymy, variability, approbation of the dictionaries of computer terminology.

Įteikta 2006-04-20; priimta 2006-05-16